

Tänk språk!

Språkstrategi för
småbarnspedagogiken

Lillemor Gammelgård

Tänk språk!

Språkstrategi för småbarnspedagogiken

Reviderad upplaga

©Svenska kulturfonden

Sydkustens landskapsförbund
Medelhavsgatan 14 A
00220 Helsingfors
www.sydkusten.fi

Grafisk design & layout: Lena Malm

Illustrationer: Hanna Siira

Barnteckningar och barntexter: Daghemsbarn från projektdaghemmen

Foto: Lillemor Gammelgård

Tryck: Print Mill Oy Ab

Helsingfors, 2020

ISBN 978-951-9211-95-4

Tänk språk – språkstrategi för småbarnspedagogiken

Det finns många barn som vistas långa dagar på daghem, ibland till och med över åtta timmar per dag. Därför är det helt klart att personalen, den språkliga miljön och samarbetet med vårdnadshavarna sätter sina spår i barnens språkliga utveckling. Med en välplanerad och målmedveten språklig stimulans kan du och dina kolleger tillsammans ge alla barn goda verktyg att utvecklas språkligt. Ni är viktiga språkliga modeller och var och en av er kan hjälpa barnen att utvecklas språkligt genom att ge dem maximala möjligheter till språklig stimulans, att ge dem chansen att lyssna till och använda språket. Personalen är i nyckelställning och kan påverka både mängden av och kvaliteten på den språkliga stimulans barnen får. En ständig utvärdering av det egna pedagogiska arbetet och en god samverkan med barnens vårdnadshavare inverkar naturligtvis på barnets språkliga utveckling.

Lycka till i ditt arbete som språkutvecklare – din arbetsinsats är betydelsefull!

Personalen som språklig modell	Barn samtalar och berättar	Språkutvecklande miljö	Samarbete med hemmen
A. Vardagsspråket	G. Samtal och berättande	O. Böcker och läsning	X. Samtal om barns språk
B. Barnens taltid	H. Vardagsrutinerna	P. Närmiljön	Y. Val av skolspråk
C. Vuxensamtal	I. Smågruppsarbete	Q. Varierande texter	Z. Dokumentation som underlag för samtal
D. Samtal över huvudet på barnen	J. Samlingsstunder	R. Med och utan bilder	Å. Vårdnadshavare och barn samtalar
E. Samtal med barnen	K. Varierande samtalsparter	S. Barn upptäcker text	Ä. Läsråd för vårdnadshavare och barn
F. Muntligt berättande	L. Att lyssna till barnen	T. Läsning med inlevelse	Ö. Daghemmets språk i hemmet
	M. Berättaruppgifter	U. Lekar och spel	
	N. Dokumentation	V. Att synliggöra barns tankar	

Språkstrategi för daghem

Denna språkstrategi är tänkt som ett stöd för dig som jobbar inom småbarnspedagogiken. Strategin vill lyfta fram frågor som kan hjälpa dig och dina kollegor att skapa en miljö där ni i samverkan med barnen och vårdnadshavarna kan ge varje barn de bästa möjliga förutsättningarna att utvecklas språkligt, oberoende av om barnet är en- eller flerspråkigt, om det vuxit upp med standardspråk eller talar dialekt.

Strategin är indelad i fyra block och utgår från fyra olika perspektiv – personalens, barnets, miljöns och vårdnadshavarnas. För att språkstrategin ska bli framgångsrik måste alla delar beaktas och alla som arbetar inom daghem delta aktivt. I praktiken innebär det att arbetsteamet ska se över dagliga rutiner och arbetssätt för att bli mer medvetet om vilken roll språket har i arbetet. Genom att öka personalens språkliga medvetenhet och genom att förändra vissa arbetsrutiner så att språket får en viktigare roll i sammanhanget, kan var och en mer aktivt bidra till att stödja varje enskilt barns språkliga utveckling. Barn vill kommunicera både med vuxna och med andra barn, och personalens roll som modell eller samtalspartner har mycket stor betydelse för barnets språkliga utveckling.

Språkstrategin består av följande fyra block: Personalen som språklig modell, Barn som samtalar och berättar, Språkutvecklande miljö och Samarbete med hemmen. Det första blocket strävar efter att öka personalens språkliga medvetenhet. De övriga tre blocken vill fästa uppmärksamhet på arbetsätt och rutiner, barnets roll, den språkliga miljön och samverkan med vårdnadshavarna. Blocken presenteras närmare i var sitt kapitel.

Block 1

Personalen som språklig modell

Barn lär sig alla språk de upplever att de behöver – för att de vill tala med vuxna och barn de är intresserade av. För att lära sig ett språk måste barn få lyssna till andra som talar språket och själva använda det. Barn behöver också mångsidig stimulans för att utveckla ett rikt och levande språk. Här har du som jobbar med barn en betydelsefull uppgift att fylla eftersom du tillbringar många timmar tillsammans med barnen och är en viktig språklig modell för dem. Särskilt viktig blir din roll om barnets hemspråk är ett annat än daghemmets språk eller om det talas dialekt därhemma.

Vardagsspråket

Allt fler barn i Finland liksom i det övriga Europa kommer från två- eller flerspråkiga hem. Flerspråkighet är en resurs för hela samhället, och viktig att ta vara på, och det gör vi bäst genom stöd och positiva attityder till flerspråkighet. Det förekommer fortfarande en del missuppfattningar om två- och flerspråkiga barns språkinläring som det kan vara skäl att diskutera inom personalen och med vårdnadshavarna då man arbetar med språkstrategin. Det är till exempel centralt att stödja de tvåspråkiga barnens båda språk, alltså inte enbart det språk man valt som daghems- eller skolspråk. Det är också en myt att barn lär sig fort: de tvåspråkiga barnen behöver språkligt medvetna vuxna som guidar dem och ser till att de får kontinuerlig träning i båda språken.

Inom bland annat hjärnforskningen har man kunnat fastställa många positiva samband mellan tvåspråkighet och kognitiv utveckling. Två- och flerspråkiga barn blir ofta tidigt språkligt medvetna och forskning har visat att tvåspråkigheten, när barnet får tillräcklig verbal stimulans, stödjer den kognitiva processen och stimulerar hjärnan på flera sätt. Men det är i sista hand samhällets och skolans attityder till och värderingar av tvåspråkighet som avgör om de två- och flerspråkiga barnen kan utveckla en levande tvåspråkighet och dra nytta av de positiva effekterna.

Ytterligare en myt är att två- och flerspråkiga barns språk absolut måste hållas isär och att ett barn på det sättet kan utveckla en ”komplett” tvåspråkighet. Barn lär sig de språk de är motiverade att lära sig, oberoende av i vilka konstellationer de talas. Flerspråkiga individer använder naturligt sina olika språk i olika sammanhang, situationer, funktioner och med olika människor. Språkutvecklingen ser också något annorlunda ut hos flerspråkiga barn än hos enspråkiga: flerspråkiga småbarns ordförråd är till exempel i ett skede av språkutvecklingen en enda källa, med ord från alla språk de behärskar. Det är alltså fullt naturligt att de flerspråkiga daghemsbarnen under en period fritt väljer ord från olika språk då de pratar och leker. Över lag är det viktigt att inse att språkanvändningen är annorlunda för flerspråkiga individer än för enspråkiga. Att man kodväxlar eller blandar språken betyder

till exempel inte att man inte kan de enskilda språken, utan det handlar om en speciell tvåspråkighetskompetens. De som kodväxlar mest har i undersökningar visat sig vara bäst också på sitt andraspråk.

Många som arbetar på daghem upplever att de dag ut och dag in säger samma saker till barnen. För att undvika alla upprepningar händer det ibland att någon börjar ge barnen korta order och instruktioner och tala med dem i ofullständiga meningar. Det är inte så lyckat, eftersom upprepningar är en god språklig rutin för barn som håller på att utveckla sitt språk. Ord och fraser behöver nötas in för att bli en del av barnets språk.

Tala i hela meningar

Undvik korthuggna meningar i olika rutinsituationer. Det är inte ovanligt att vuxna använder ett- eller tvåordssatser då de klär av eller på barnen, vid måltider, toalettbestyr eller då de plockar undan och städar.

- I tamburen kan det hända att någon uppmanar ett barn med orden: *Jonas, pipon!* i stället för att säga: *Jonas, glöm inte att sätta på dig mössan!*
- Vid serveringen av morgongröten kan någon ställa frågor som: *Bär? Kanel?* i stället för att säga: *Vill du ha bär eller kanel på din gröt?*

Använd ett rikt och nyanserat språk

När du samtalar med barnen ska du försöka använda ett rikt och nyanserat språk. Förenkla inte ditt språk mer än nödvändigt. De flesta samtalssituationer är situationsbundna, så barn kan mycket väl förstå budskapet också om de inte förstår varje enskilt ord. Det gäller naturligtvis också barn som inte har en svenskspråkig bakgrund. Även om de inte förstår de enskilda orden klarar de snabbt av att förstå de dagliga rutinerna. I stället för att förenkla och förkorta kan du visa och peka på det du talar om. Det hjälper barnen att utöka sitt ordförråd.

Det är inte ovanligt att vuxna förenklar sitt språk och talar korthugget när de umgås med barn. Ibland pratar daghemspersonalen över lag för lite med barnen, utom kanske i samband med att hela barngruppen är samlad. Men lyckligtvis hör det till undantagen att vuxna helt avstår från att tala med barnen och i stället väljer att kalla på dem till exempel genom att busvissla, vilket faktiskt har observerats vid besök på något daghem. En vissling kan vara korrekt i en gymnastiksal, men inte i den dagliga verksamheten. Där ska du alltid tala till barnen.

- Några barn är på väg ut och håller på att klä på sig ytterkläderna. Peter frågar om han måste klä på sig regnrocken och den vuxna svarar: *Jo, regnrocken på!*
I stället borde hon ha svarat som en av hennes kollegor faktiskt gjorde:
Jo, du kanske behöver regnrocken, eftersom vi ska promenera ända till Saluhallen, och vi vet inte om det börjar regna eller inte.

En god språklig modell ska också vara uppmärksam på sitt ordval. På daghem används nämligen många ord och uttryck, bl.a. finlandismer, som inte borde användas i situationer där vuxna ska fungera som språkliga föredömen. Därför ska du gärna undvika ord eller uttryck som: pipo (mössa), lippis (skärmmössa, keps), kurakläder (regnkläder), tutidjur (kramdjur), halare (overall), farkkur (jeans), byxbuntar (byxben), tarra (kardborreband), sinitarra (häftmassa), länkare (sport- eller fritidsskor), karkki (godis), limsa (lemonad eller läsk) och uttryck som ”söka barn från dagis” (hämta barn på dagis), ”gå på vessan” (gå på toalett) m.m.

Det finns också speciella daghemsord och uttryck som knappast används på annat håll. Vissa av orden och uttrycken kan ha en lång tradition inom daghemsvärlden, andra har personalen snappat upp via barnen och så småningom har de blivit daghemsord. Uttryck som gärna ska undvikas är till exempel *Vem går i vilan idag*, vilket betyder vem övervakar eller sitter med under barnens vilostund. Vid matbordet kan personalen säga att barn *Får tacka* då de ätit färdigt – vilket kan betyda att barnet får stiga upp och gå från bordet. Många gånger behöver barnen inte ens säga tack när de tack-

ar, de får bara lämna bordet. För att barn ska ges möjlighet att lära sig veckodagar, månader och datum brukar man på många daghem dagligen titta i en dagskalender. Då används uttrycket *Nu ska vi dra lapp*, eftersom man drar bort det översta kalenderbladet.

Ett roligt sätt att befria daghemmet från vissa ord och uttryck kan vara att införa ”Veckans ord – som vi ska göra oss av med”. Börja till exempel den här veckan med att använda ordet häftmassa i stället för Sinitarra.

Flickor och pojkar

Genuspedagogiken ska få större plats på daghemmen och framför allt ska daghemspersonalen tänka på den ur ett språkligt perspektiv. Personalen är kanske inte så medveten att om man riktar sig språk-

ligt på olika sätt till flickor och pojkar redan från det att de är mycket små. Det språkliga uttrycket leder vidare till att man kommer att behandla flickor och pojkar olika och i förlängningen att ge dem olika förutsättningar. Pojkar och flickor ska ses som barn och de ska behandlas – inte lika – men utgående från deras egna förutsättningar och oberoende av kön.

- Ville ramlar och gråter. En i personalen borstar sanden av hans knän och säger: *Såja, såja en stor pojke gråter inte.*
- Olle har nagellack. Elsa undrar varför han har nagellack. *Jag vet inte, pojkar ska ju inte ha nagellack,* säger en av de vuxna.
- Personalen ska dela in barnen i mindre grupper: *Pojkarna kan gå och leka med lego och flickorna kan gå till hemleken!*
- *Spring inte flickor!* uppmanar en av de vuxna.
- *Ska du gå till farbror doktorn?* frågar en förälder.

Det är viktigt att personalen ökar sin egen medvetenhet, men också att man tar med vårdnadshavarna i diskussionen. Det finns många saker att tänka på: Behandlas alla barn i gruppen på samma sätt eller förväntas det att flickor är snällare och tystare samtidigt som man godkänner att pojkar tar mest taltid eller springer mera? Delas barn i lekgrupper enligt kön? Placerar man pojkar i bygghörnan och flickor att trä pärlor? Berättar man för flickor att de har söta kläder medan pojkar har tuffa jeans? Får små pojkar ofta höra att de är starka?

Att ändra attityder är ett långsiktigt arbete som kräver medvetenhet, ett bra teamarbete och samarbete med hemmen. Minns också att kläder, lekar, färger eller leksaker inte har något kön!

Barnens taltid

För att barn ska lära sig ett språk måste de få använda språket. Då barn uttrycker sig aktiveras nämligen både deras tänkande och reflektioner. Dessvärre visar undersökningar att daghemspersonalen utnyttjar 70 procent av taltiden medan barngruppen får dela på 30 procent. Det blir med andra ord inte mycket taltid per barn i en grupp med tjugo barn. Men hur ska man kunna öka barnens taltid i vardagen?

Till daghemsrutinerna hör ofta den så kallade samlingen, det vill säga den dagligen återkommande samlingsstunden. I de stora samlingarna, med tjugo barn, händer det ofta att barn inte hinner få säga vad de har på hjärtat. Personalen pratar på medan barn kan bli avbrutna och tillrättavisade med ”Vi hinner inte prata just nu! Du får berätta mera sedan! Nu är det matdags!” Tyvärr får de här barnen sällan en möjlighet senare att berätta vad de hade på hjärtat.

Vissa barn kan ha svårt att uttrycka sig och deras berättande går knaggligt. Det resulterar ofta i att andra barn inte orkar koncentrera sig på att lyssna och då blir det oroligt i gruppen. I en sådan situation kan det hända att någon vuxen avbryter den långsamma berättaren och fyller i vad det man tror att barnet vill berätta. Så ska man helst inte göra utan istället ge barnet tid, lyssna och visa intresse för vad de berättar. Många sådana situationer kan undvikas genom att dagligen arbeta med smågrupper.

Beakta också att vissa barn kanske är bättre på att uttrycka sig på ett annat språk än daghemmets språk. Att berätta på sitt modersmål ligger till grund för hur man uttrycker sig på andra språk. Det viktigaste för barn är att de får ge uttryck för sina tankar och känslor oberoende av språk. Kom ihåg att alla barn har rätt att tala sitt modersmål och att det är pedagogens uppgift att göra daghemmets språk så intressant att barnen vill använda det. Barns ordförråd kan bestå av ord från flera olika språk och barn använder hela sitt ordförråd för att kommunicera.

Det är viktigt att alla vuxna ger sig tid att lyssna till vad barn berättar och att barn behandlas respektfullt. Barn ska kunna lita på att den person de talar med faktiskt lyssnar. Det är god sed att barn inte avbryter vuxna som talar med varandra. Det här är helt korrekt, man ska inte avbryta den som talar. Däremot händer det lätt att personalen helt ogenerat avbryter ett barns berättande.

- Pelle berättar för en vuxen vad som hände hos mormor dagen innan. Mitt i hans berättelse kommer en kollega fram och säger: Vet du, vi måste komma ihåg att skicka inbjudan till föräldramöte nästa vecka.
- Dagen före julfesten försöker Albert förgäves berätta något för en vuxen som är inbegripen i ett (inte alls viktigt) samtal med en annan vuxen. Den ena av de två påpekar för Albert att han ska vänta på sin tur då vuxna pratar, varpå Albert snabbt inflikar "Jag tänkte bara säga att du ska få en fin blomma av mig i morgon på julfesten!" Då tystnar de vuxna.

Vuxensamtal

Det är bra för barn att ibland få höra personalen samtala med varandra. Vi vuxna fungerar som språkliga modeller och barn behöver få höra oss förklara, reflektera, planera och fantisera liksom de själva gör.

- Personalen på ett daghem dricker gärna en kopp kaffe strax efter att barnen har ätit sin frukost. Då diskuteras kort och sakligt dagsprogrammet och aktuella händelser. Diskussionsämnena är sådana som alla barn kan lyssna till, och inga privata ärenden behandlas. Barnen sitter gärna nära och lyssnar, och om det någon morgon händer att de vuxna missat sin pratstund påpekar barnen bekymrat att de glömt sitt dagliga samtal.

Samtal över huvudet på barnen

Det är viktigt att vuxna inte talar över huvudet på barnen, dvs. att de inte talar med varandra mitt bland barnen utan att fästa uppmärksamhet vid dem. Ibland händer det att personalen pratar om närvarande barn och säger något om dem som är mindre fördelaktigt. Någon växlar kanske till finska eller engelska för att barnen inte ska förstå vad som sägs. Vuxnas miner, blickar eller nämnande av något barns namn ger ändå en vink om vad som avhandlas. Samtal mellan vuxna som pågår tvärs över rummet ska helst också undvikas.

- Vid morgonmålet kallar en flicka på personalens uppmärksamhet eftersom hon vill ha mera mjölk. Två vuxna befinner sig i varsin del av rummet och ingen av dem sitter med barnen vid bordet. De hör inte flickans begäran, eftersom de själva för en intressant diskussion över huvudet på barnen. Samtalet rör nyinköpta klädesplagg. Flickan blir utan mjölk tills en tredje person kommer in i rummet och noterar hennes begäran.

Samtal med barnen

Under dagarna har barn stunder med fri lek, vilket innebär att de kan leka för sig själva. Under den fria lektiden pratar de vuxna ofta med varandra, i stället för att leka med barnen eller ens vistas i närheten av dem. Eftersom barn med ett svagt språk kan sakna ord och uttryck för lekar och leksaker, kan du mycket enkelt ge barn de här orden genom att finnas till hands när de leker. I vårt land har det länge betonats att leken är barns arbete, och visst är leken viktig, men den utesluter inte personalens närvaro. Den kan tvärtom hjälpa till att föra leken framåt. Barn behöver inte vara för sig själva för att kunna leka bra.

- I många småbarnsgrupper har personalen lagt märke till att barn leker bäst då de vuxna sitter tillsammans med barnen på golvet. Då håller barnen ständigt kontakt med dem, de visar vad de gör, de frågar vad saker och ting heter och personalen pratar mycket med barnen. Då samverkar de vuxna med barnen och inte med andra vuxna.

Muntligt berättande

Barn behöver höra personalen uttrycka sig genom samtal och berättande, inte enbart genom instruktioner, uppmaningar och förbud. Barn uppskattar att vuxna berättar om sitt liv och sina upplevelser, sin katt, sin hund eller sin barndom. Berättandet bygger broar mellan generationerna. Genom alla de här berättelserna får barn förebilder för sitt eget berättande och berättelserna är också en förutsättning för deras egen språkutveckling. I dag är det tyvärr vanligt att de vuxna på daghem tror att de inte kan berätta sagor för barn, eller att de inte vågar berätta. De föredrar därför att läsa högt ur böcker. Men det går att öva upp berättarförmågan och man kan alltid hitta stoff till berättelser ur egna erfarenheter och ur gamla eller nya sagor som kan återberättas. Var inte rädd för att skapa nya historier eller ändra gamla. Fantisera fram nya händelser tillsammans med barnen under berättelsens gång.

- På ett daghem brukade gruppens båda barnskötare turas om att sitta med barnen under vilostunden. Den ena barnskötaren sjöng för dem och den andra brukade berätta egna, nya, påhittade sagor, ofta om Pippi. Barnen gav ofta berätterskan i uppdrag att berätta om något visst tema eller en viss figur.
- För många barn är det tråkigt att vara bland de sista för dagen som hämtas. Kompisarna har redan åkt hem. Personalen och barnen städar undan sådant som andra barn lämnat efter sig. På ett daghem har en vuxen däremot gjort denna stund till den bästa stunden på dagen. Hon samlar de kvarvarande barnen i tamburen och berättar sagor för dem. På detta sätt blir den sista stunden på dagen i stället en positiv och språkutvecklande stund.

Block 2

Barn samtalar och berättar

Barns språk utvecklas snabbast i kommunikation med andra. Därför behövs en medvetenhet hos hela personalen om att barnen måste ges mer taltid och flera tillfällen att tala och samtala. Alla måste dagligen få uttrycka sig genom att tala, lyssna och kommunicera. Ofta tillbringar barn många timmar på daghem i en stor, støjig grupp med många andra barn, och då finns det tyvärr sällan tid eller plats för avskildhet eller några större möjligheter för barn att vara på tu man hand med en vuxen. Om man upplever att det är ont om tid i barngruppen och att dagsprogrammet är för späckat för att man ska hinna lyssna till och samtala med barn, är det kanske dags att fundera på vad som är det centrala inom småbarnspedagogiken och därefter ändra dagsprogram och rutiner.

Rutinerna på daghem ser ganska lika ut oberoende var i landet vi befinner oss – det är mycket att stå i med på förmiddagarna och friare program på eftermiddagarna. Alltför många rutiner upplevs som obligatoriska också om de inte är det. Samlingsstunden finns på alla daghem, men den kunde gott slopas som regelbundet dagsprogram. Vilostunden för de äldsta barnen är ett annat exempel. Vidare kan man diskutera om alla barn måste vara ute på gården samtidigt. Mycket av tiden går då åt till avklädning och påklädning för yngre barn. Tänk därför på att det är både möjligt och tillåtet att ändra rutiner och dagsprogram så att det går att planera in mera tid för samtal.

Samtal och berättande

En dag i veckan kan planeras in som ”pratdag”. Då kan barnen delas in i mindre grupper, med en vuxen per grupp. Då ska barnen få använda all taltid och personalen i stället agera lyssnare, frågeställare, och kanske också dokumenterare. Tider för prat ska gärna planeras in dagligen, kanske före lunch, efter frukost, efter vilostunden osv. Många som är ovana med den här arbetsformen vill gärna ha samtalsämnen, men var lugn, det behövs inte. Barn hittar alltid på samtalsämnen.

- Vid en pratstund i en liten grupp sitter en något osäker vuxen tillsammans med fyra treåringar. Vad ska man prata om under en hel halvtimme? Men någon planering behövs inte, temat är givet – i närmare 40 minuter talar treåringarna om stödhjul. Det visar sig att de alla råkar ha äldre syskon eller grannbarn som just fått ta bort stödhjulen från sina cyklar. Vilket spännande och intressant samtal det blir!

Utevistelsen kan också utnyttjas som samtalsstund. Det kan vara trevligt för både personalen och barnen att ta sig bort från gården i en mindre grupp utan något särskilt mål eller någon tid att passa. Då får barnen möjligheter att upptäcka sin närmiljö och hinner titta närmare på olika saker. I en liten grupp är det också möjligt för alla att höra vad de andra pratar om.

Det finns ofta för lite tid för samtal med enskilda barn. Särskilt inplanerade samtalsstunder ger personalen chansen att sitta enskilt och prata med ett barn i taget. De här samtalsstunderna uppskattas av både barn och personal. Varje barn får på detta sätt full uppmärksamhet av en vuxen och tid att berätta i egen takt, och personalen får å sin sida möjlighet att lära känna det enskilda barnet.

Vardagsrutinerna

De dagliga rutinsituationerna erbjuder rikliga möjligheter till samtal och berättande bara dagsprogrammet inte är alltför fullspäckt. Då hinner man mycket väl lyssna till vad barn berättar vid handtvätt, påklädning, inför vilostunden eller under annan sysselsättning. Måltiderna ger också barn utmärkta tillfällen till samtal, förutsatt att samtal vid bordet tillåts och den gamla regeln ”Låt maten tysta mun” inte längre lever kvar. Den regeln gäller dessvärre fortfarande på vissa daghem, och det finns tyvärr också ställen där ingen vuxen sitter med vid bordet då barnen äter sin frukost. Där händer det lätt att ett barn får sitta och äta sin frukost alldeles ensamt och tyst. Se alltså över morgonens rutiner och försök ordna så att någon ur personalen alltid kan delta också vid frukosten.

Utevistelsen är vanligtvis språkligt utnyttjad. Barnen leker för sig själva medan personalen övervakar. Då barn vistas mycket utomhus, två eller tre gånger om dagen och minst en timme i taget, finns således rikligt med taltid som kunde planeras och utnyttjas effektivare.

Smågruppsarbete

När man ser över dagsprogrammet kan man gärna fundera på hur det går att skapa fler möjligheter till smågruppsarbete eller individuella arbeten. Alla barn behöver ju inte göra samma saker på samma dag eller ens under samma vecka. I stället behöver barnen mer tid för att samtala i mindre grupper med de vuxna och med varandra. I smågrupper kan barnen samtala, berätta, läsa sagor, återberätta, planera och utvärdera teman, ha samling, ha sångstund, pyssla, slöjda, baka, gå på upptäcktsfärder osv.

- Barn delas regelbundet in i smågrupper, exempelvis Rävar, Harar och Björnar. Medan Rävarna bakar, går Björnarna och handlar ingredienser till sin bakning och Hararna har gymnastik. Smågruppsarbetet pågår under förmiddagarna då hela personalen är på plats och gruppen har en till två timmar på sig för sina aktiviteter.

Samlingsstunder

Traditionellt har alla barn samtidigt deltagit i en samlingsstund. I en sådan samlingsstund är det några barn som får eller tar sig taltid, oftast barn som är språkligt utvecklade. Den stora samlingen gynnar därför de verbala barnen. Dessvärre kan en stor del av personalens tid och arbete gå åt till att hålla ordning på de barn som inte orkar lyssna. Då kan det bli rätt stökigt när alla barn är samlade.

Väljer man i stället att prata i mindre grupper får fler barn chansen att yttra sig, och då vågar också blyga barn prata. Dessutom kan och hinner man lyssna bättre när det är färre barn, och genom att variera sammansättningen i de små grupperna får barnen lyssna till och samtala med många olika barn och vuxna. Grupperna kan formas på olika grund enligt till exempel ålder, tema eller intressen. Den stora samlingen med alla barn kan sedan reserveras för särskilda tillfällen och givetvis för festligheter av olika slag. Eller kan man rentav ha fester i smågrupper?

Varierande samtalsparter

Barn väljer ofta lekkamrater som talar samma språk, eftersom det är lättare för dem att kommunicera. Det här kan leda till att barn som inte är så duktiga på daghemmets språk inte gärna väljer kamrater som kan fungera som språkliga förebilder för dem. För att dessa barn ska lära sig språket behöver de därför få många fler tillfällen att umgås med barn i smågrupper och naturligtvis lyssna till och samtala med många olika vuxna. Genom att erbjuda många och varierande tillfällen till samtal kan också de barn som behöver stöd för sin språkliga utveckling skaffa sig språkliga erfarenheter och utveckla sina språk.

Att lyssna till barnen

Till personalens uppgifter hör att prata med alla barn varje dag, men det kan hända att tysta barn glöms bort någon gång. För att så inte ska ske kan det vara klokt att regelbundet föra bok över vilka man har samtalat med, för då upptäcker man bäst om något barn blivit utan uppmärksamhet. Minns också att prata mycket med dem som pratar minst.

Varje barn bör få möjlighet att i lugn och ro, utan alla andra barns stöj omkring sig, berätta om sina tankar för en intresserad, lyssnande personal. Även barn som är ovana berättare kommer att utveckla sin berättarförmåga om de respekteras, om personalen är nyfiken, lyssnar aktivt och undviker att avbryta. Det viktigaste är inte hur barn berättar eller på vilket språk det berättar, det avgörande är att de berättar.

Personalen kan ha en gemensam lista där alla barns namn och datum finns antecknade. Vid dagens slut kryssar de vuxna för vilka barn de samtalat med. På detta sätt kan arbetsteamet notera vilka barn som behöver mer tid och uppmärksamhet.

Förutom att lyssna till barnets språk och berättande är det innehållet i berättandet som du ska koncentrera dig på. Vad tänker barn? Vad vill de? Vilka önskemål och drömmar har de? Med hjälp av barnens berättelse kan en vardag där barn är delaktiga ordnas, och barnen kan få möjlighet att påverka och samverka med personalen och delta i planering och utvärdering av verksamheten.

Berättaruppgifter

Att hjälpa barn att utveckla sitt berättande har inte betydelse bara för den språkliga utvecklingen utan för barnets hela utveckling. Att behärska ett eller flera språk ger barnet möjligheter att uttrycka sina känslor och fantasier, vilket i sin tur medverkar till att kommunikationen och lekarna fungerar bättre.

Den som är en ovan berättare kan uppmuntras att berätta med hjälp av olika uppgifter. För barn spelar det en avgörande roll om de uppmannas att berätta eller beskriva något, eller om de får frågor som kan besvaras med ett enkelt ja eller nej. Uppmuntra barnen att berätta om sina egna upplevelser, teckningar, legobyggen, fotografier, slöjdprodukter m.m. Barn kan också intervjuas inför kommande teman för att de vuxna ska få veta mera om vad barnen kan och vet eller hur de tänker. Barn ska också få möjligheter att utvärdera teman de arbetat med. Utvärdering med ett barn i taget ger dig en djupare kunskap om vad det enskilda barnet upplevt och lärt sig än vad som är möjligt i stora grupper. Med en planerad verksamhet av den här typen är det också möjligt att i lugn och ro ägna sig åt ett barn åt gången, att lyssna, visa intresse och ställa frågor. I förväg planerade samtalsuppgifter kan användas individuellt med alla barn.

Dokumentation

I små grupper eller under individuella samtalsstunder finns möjlighet att dokumentera barns språk och tänkande. Dokumentationen kan sedan ligga till grund för den fortsatta planeringen av verksamheten och för utvärdering. Med hjälp av dokumentation av barns språk går det att utveckla ett mer professionellt arbetssätt som ger en stabilare grund för samarbete med hemmen och vid behov med andra sakkunniga.

Att dokumentera barns språk är inte krångligt eller svårt och dessutom ger övning färdighet. Det är lätt att börja med att till exempel skriva ner eller spela in vad barnen berättar om sina teckningar. Ovana berättare använder oftast bara ett eller två ord, till exempel *en båt*, medan vana berättare beskriver båtens färg, storlek, funktioner, färdmål, passagerare osv. Ovana berättare kan du hjälpa på traven genom att visa dem intresse och ställa frågor. När barn sedan blir vana att berätta och vana vid att få uppmärksamhet behövs knappast frågorna längre.

När du och dina kolleger blivit vana vid att lyssna till barnen och att skriva ner vad de berättar, kan ni kanske fortsätta med att också observera barnens lek och skriva ner lekdialoger och olika händelser. Utomhus, där barnen leker fritt och i mindre grupper, finns utmärkta möjligheter att med papper och penna eller via fotografering alternativt filmning följa deras lekar. Filmer och dokumentation av barns lekar kan visa på hur barn förhåller sig till varandra och hur de kommunicerar i leken. Via dokumentationen kan ni också få idéer för hur ni kan hjälpa att utveckla leken, exempelvis genom att ta in nya leksaker och redskap. Vårdnadshavarna vill säkert också gärna se filmer på sina barn: De kan visas t.ex. under föräldrakvällar.

Block 3

Språkutvecklande lärmiljö

”Med lärmiljöer avses lokaler, platser, gemenskaper, metoder, redskap och tillbehör som stödjer barnens utveckling, lärande och kommunikation” står det i Grunderna för planen för småbarnspedagogik (2018). En språkutvecklande miljö är en miljö där man har fokus på barnens möjligheter att kommunicera med andra barn och med personalen och på deras möjligheter att utveckla sin multilitteracitet. Det betyder att barn bör få tillgång till olika former av informations- och kommunikationsteknologi likaväl som till böcker och bibliotek.

En god lärmiljö ska vara språkutvecklande. Den ska väcka intresse, ge upplevelser och sporra barn att uttrycka sig på många olika sätt och den ska ge barnen möjligheter att gå tillbaka, att repetera.

Ordet miljö förknippas lätt med byggnader, inredning och material. Det mest väsentliga i en miljö är ändå den atmosfär som råder där och som skapas eller möjliggörs av personalen. I en trygg och positiv atmosfär kan och vågar både barn och personal uttrycka sig på olika sätt. Barn får skapa och vara kreativa. Sång, rytm och musik är en daglig och spontan del av verksamheten. Där förnimmer barnen att de vuxna bryr sig, är nyfikna och lyssnar till dem. För en språkutvecklande miljö behövs språkligt medveten personal som kan skapa förutsättningar för barn att utveckla sitt språk. Ett mångsidigt utbud av böcker, papper, penslar, datorer och pekplattor räcker inte för att utveckla barns språk – det viktigaste är att det finns engagerade vuxna som kan läsa böckerna högt och använda digitala verktyg på ett spännande och pedagogiskt sätt.

Böcker och läsning

En god språklig miljö innehåller många bra böcker och en personal som gärna läser för och med barn. Högläsning underhåller barn, ger inspiration och väcker intresse och är i förlängningen en förberedelse för läsinläringen. Tyvärr har daghem ofta en mycket liten budget för böcker och slitaget på materialet är stort, vilket märks på att det finns slitna och tejpade böcker i bokhyllorna. Eftersom det alltid är ont om pengar är det bra att hålla god kontakt med närmaste bibliotek, för att kunna garantera tillgången till bra böcker. Ett gott samarbete med bibliotek kan förse daghemmet med bokkassar eller boklådor sammanställda för olika teman eller årstider.

Det är viktigt att stimulera barns språkliga nyfikenhet. De blir varken nyfikna på texter eller goda läsare utan att först ha kommit i kontakt med texter. Böcker och texter av alla de slag ska därför finnas synliga på daghemmet. Barns berättelser, projektbeskrivningar, faktatexter kring olika teman, sånger, rim, ramsor, observationer av barns lekar, veckans bästa bok eller dikt med mera ska gärna ställas fram och göras synliga. Varje avdelning på daghemmet ska gärna ha en lugn vrå för lässtunder. Läsvrån kan bestå av en soffa eller en madrass placerad så att den är avskärmd från barnens lek. Det får gärna också finnas en bokhylla eller en korg med böcker i närheten. Anpassa dagsprogrammet så att det är möjligt för en vuxen att sätta sig i soffan med några barn och läsa en kortare eller längre stund varje dag. Tiden då barn i lugn och ro får sitta nära en vuxen och lyssna till sagor och berättelser fungerar som en litterär amningsstund, säger läsforskaren Rigmor Lindö.

- Ett daghem ordnade särskilda "sofftider", då personalen turades om att sitta i soffan kortare eller längre stunder för att läsa böcker för barnen. Barnen kom och lyssnade en stund, gick sedan vidare till andra aktiviteter och kom kanske tillbaka och lyssnade igen. Resultatet blev att de flesta barn lyssnade på många olika sagor. En annan positiv bieffekt var att både ljudnivån och oron i gruppen sjönk.

Närmiljön

Språket som barn lär sig på daghem är knutet till daghemsvärlden. Det börjar med ord för leksaker, spel, måltider, rutiner och kläder som är bekanta för barn. De orden räcker ändå inte långt, utan ordförrådet behöver utökas med ord som beskriver verkligheten utanför daghemsvärlden. Via böcker och genom att gå utanför daghemsgården kommer barnen i kontakt med andra ord som till exempel asfalt, trottoar, buss, rulltrappa m.m. Utfärder i naturen, till teatrar och museer ger också nya tillskott i deras ordförråd, likaväl som en promenad runt kvarteret, till idrottsplanen eller affären – förutsatt att personalen hela tiden aktivt och medvetet sätter ord på barns upplevelser.

Varierande texter

En språkligt stimulerande miljö ger barn tillgång till många olika sorters texter. Faktaböcker, sago-böcker, böcker med och utan bilder, sångböcker, poesiböcker, ljudböcker, filmer, böcker med gåtor och vitsar samt tidningar ger variation och bör därför finnas där barn finns. Läsbart är inte bara sådant som finns mellan två pärmar utan också texter som hittas på olika medier, utomhus och texter som barnen producerar själva. Texter kan gärna sättas upp på väggen så att alla får se dem.

Böcker bör alltid finnas tillgängliga för barn och de måste också få lära sig att handskas varsamt med dem.

Placera gärna böcker och tidningar lättillgängligt bredvid en skön soffa i läsvrån. Där kan barnen själva sitta och titta i dem eller ha någon vuxen att läsa högt för dem. Att barn får höra sagor läsas eller berättas är bra och ännu mer språklig stimulans får de om du samtalar med dem om sagan eller om sagan återberättas eller bearbetas på något sätt. Tänk också på att det inte är nödvändigt att ha lika långa lässtunder varje dag och att man kan läsa olika sagor eller andra texter för olika barn. Alla behöver inte höra samma berättelse.

Med eller utan bilder

Många barn har ofta lättare att koncentrera sig om de har något att titta på. I en liten grupp däremot orkar barn koncentrera sig på berättelsen även utan bilder. Det är också bra att stanna upp och diskutera och barnen kan avbryta och fråga. Låt dem gärna ligga på en madrass och lyssna, så att de får en chans att öva upp sin förmåga att se för sitt inre vad som sker i berättelsen. Det kan vara svårt för dagens barn som har växt upp i bildernas värld, att skapa sig egna inre bilder. Men det är en färdighet som kan tränas upp.

Om du vill arbeta med bilder finns det många andra möjligheter än att läsa ur bilderböcker. Digitala verktyg gör det till exempel möjligt att skapa bilder, skriva ut bilder eller projicera bilder. Utifrån bilderna kan ni sedan tillsammans fantisera fram berättelser.

Barn upptäcker text

Barn är av naturen lika nyfikna på siffror och bokstäver som på till exempel spindlar och myror. De vill också gärna upptäcka text och skriva själva. Därför är det bra att börja stimulera barns skriftliga medvetenhet redan när de är små – vilket inte är det samma som att lära barn att läsa eller skriva. Ställ i ordning ett särskilt skrivbord för barnen där det alltid finns möjlighet att leka med och upptäcka text. Ge dem också möjlighet till eget aktivt skrivande. På skrivbordet kan det finnas material som inspirerar dem att upptäcka språket. Där kan finnas papper av olika storlek, med rutor och ränder, kasserade blanketter att kryssa i, pennor, bokstäver osv. En dator med tangentbord eller en pekplatta passar också in i sammanhanget, och är bra att ha till exempel då någon vill skriva tillsammans med en kompis. Texten kan sedan illustreras på dator eller för hand efter att den blivit utskriven. På skrivbordet kan också finnas lådor och askar med plastade kort med aktuella ramsor eller barns namn på. Placera sångtexter, rim och ramsor och andra viktiga texter så att barnen ser dem. Förse lådor med namnetiketter och uppmuntra barnen att rita eller skriva komihåglappar. Skriv gemensamma texter som barnen dikterar för de vuxna. Låt dem ofta se att personalen skriver för hand eller på dator. Gå på bokstavsupptäcktsfärder i närmiljön, inne, på gården, ute i staden eller låt barnen söka fram texter i sitt eget hem.

Läsning med inlevelse

Sagor, berättelser och faktatexter kan läsas på många olika sätt och därför är det angeläget att fästa uppmärksamhet vid högläsning. Högläsning kräver nämligen träning. Genom att läsa nyanserat och med inlevelse hjälper du barnen att koncentrera sig på berättelsen. Samtidigt får de en god språklig förebild och tillgång till ett rikt språk.

Ljudsagor via digitala medier används ibland på daghem. De är ett bra komplement till högläsning, men i första hand behöver barn få höra sagor läsas av närvarande vuxna. Skillnaden är nämligen den att då du läser för barnen har de chansen att stanna upp och fråga om något blir oklart för dem. Tänk också på att barn behöver höra sagor läsas dagligen och gärna flera gånger per dag.

Det förekommer att sagor läses endast under vilostunden. Syftet med läsningen är då delvis att få barnen att lugna ner sig och somna. Därför läses sagan ofta på ett lugnt, långsamt och lite sövande sätt. Men sagor är sällan långsamma, i stället sker där spännande och roliga saker som måste betonas genom viskningar, pauser och höjd röst. Tänk om barn börjar uppfatta böcker som någon form av sömnmedel om de enbart lyssnar till sagor under vilostunden. Var finns då den kulturella upplevelsen? Var finns diskussionen kring de frågor och tankar som uppstår? Vem vill då lära sig att läsa böcker själv?

Lekar och spel

Språklekar av olika slag och lekar som stimulerar språklig medvetenhet bör ingå som en naturlig del av verksamheten och inte enbart användas vid en kort språksamling. Arbetet med att utveckla barns språk ska vara en planerad verksamhet som pågår under hela dagen. Rim och ramsor kan utnyttjas vid påklädning, i situationer då man måste vänta, före och efter vilostunden, vid måltider och framför allt också ute på gården. Språklekar behöver inte lekas med alla barn på samma gång utan kan med fördel ske i små grupper. Uppmuntra barn att lära sig nya rim och ramsor, att berätta vitsar och gåtor, roliga historier, egna sagor eller att återberätta sagor.

- Rim- och ramspåsar kan utnyttjas vid övergången till sovstunden. Personalen kan sitta med några barn som i tur och ordning får dra en ramsa eller ett rim ur påsen. Efter att den egna ramsan eller rimmets lästs är det dags att krypa i säng.
- Förflyttningen från tamburen till den egna avdelningen kan också utnyttjas som språklekstund. Då barnen klätt av sig sina ytterkläder kan ni leka någon lek som gör förflyttningen smidig. Barnen kan till exempel få lyssna efter första bokstaven i sitt namn – *”Den som har ett namn som börjar på bokstaven K, som låter så här – K – får gå.”* eller *”Den som hittar på ett ord som börjar med ”jul” får gå.”*

Förutom att jobba med traditionella språklekar kan du använda dig av en mängd olika spel, exempelvis spelkort eller traditionella spel som tidsserier, ljudlotto, beskrivningsspel m.m. Du kan också pröva på digitala spel. Med digitala verktyg kan barn i par eller i små grupper spela spel som övar både finmotorik, läsande, skrivande och digital kompetens och multilitteracitet.

Att dokumentera barns tankar

Det är viktigt att målmedvetet dokumentera barns berättande. Dokumentationen kan dels användas som grund för planering och utvärdering i det dagliga arbetet, dels för att kunna ge vårdnadshavarna en inblick i barnens utveckling och daghemmets verksamhet. Texter kan synliggöra barns tankar och samtidigt blir barnen medvetna om att det som sägs kan skrivas och det som är skrivet kan läsas. De upptäcker också att personalen uppskattar deras berättelser. Ta tillvara barnens texter och placera dem så att både barn och vårdnadshavare kan se dem.

Daghemsverksamheten kan lyftas fram med hjälp av intervjuer med barn, sagor barn berättat, gruppens gemensamma texter, veckans ramsa, sång eller dikt. Berättelsen om ett legobygge kan hängas upp vid bygget, ritningen och arbetsbeskrivningen till fågelholken bredvid varandra, kakrecept och fotografier på bakverken, julklappsönskningar, långa och korta ord ni samlar på, ord som börjar på en viss bokstav, nya ord, barnens namn, personalens namn, daghemmets namn och adress, beskrivning av konstverk barnen gjort, tema- och projektredovisningar med tillhörande produkter, fotografier med text, rimord barn samlat på, beskrivningar av favorityrken, favoritdjur m.m.

Tillsammans med barnen gör ni portföljer där deras arbeten och tankar läggs in. Lägg också in lekobservationer, barnintervjuer och barnens egna sagor i portföljen. Placera portföljerna så att barnen själva kan nå dem och titta i dem och gärna också så att vårdnadshavare lätt hittar dem.

Block 4

Samarbete med hemmen

Det är viktigt att arbetet med barn inte längre ses som ett arbete som enbart personalen har ansvar för, utan att allting görs i samarbete med hemmen. Det här gäller både planering och utvärdering. Sedan länge har det funnits olika former av samarbete med vårdnadshavarna, dels den dagliga kontakten, dels föräldramöten, fester och olika slag av kvartssamtal. Men informationen har oftast gått i riktning från daghemspersonal till vårdnadshavare. I dag är målet att barnets vårdnadshavare och daghemspersonalen i högre grad än tidigare ska samverka för barnets bästa (Grunderna för planen för småbarnspedagogik 2018, *Lagen om småbarnspedagogik 2018*). *”Målet med samarbetet är att vårdnadshavarna och personalen ska förbinda sig till att tillsammans främja att barnen växer, utvecklas och lär sig på ett sunt och tryggt sätt.”*

Med den gemensamma kunskapen om barnet som dels vårdnadshavare, dels personalen har, får personalen bättre förutsättningar att planera och stödja barnens språkliga utveckling. För personalens del är det centrala i detta arbete att fokusera på hur man kan ge och synliggöra den kunskap man har om barnen till vårdnadshavarna. Det är också viktigt att ge vårdnadshavarna en förståelse om barnets språkliga kompetens och om hur de i hemmet kan stödja sitt barns språkutveckling.

Under de senaste åren har samverkan med vårdnadshavare blivit allt bättre och personalen har blivit bättre på att visa hur man arbetar i vardagen. I det följande ges några exempel på hur ni kan samverka med vårdnadshavarna för att synliggöra och stödja barnens språkliga utveckling.

Samtal om barns språk

Uppgifterna om ett barns språkliga bakgrund kan vara bristfälliga då barnet börjar på daghem. Den enda information personalen ibland har är uppgifter om vårdnadshavarnas och barnets officiella språktillhörighet, och ibland stämmer inte ens de uppgifterna helt för barnets del. För att få en klarare bild av barnets språkliga situation kan daghemmet ta en språkenkät till hjälp. Enkäten kan användas för att ni ska få en bättre inblick i vilka språk som används inom barnets familj, av nära släktingar till barnet och av vänner som barnet kommer i kontakt med. Språkenkäten kan hjälpa er att förstå mer om barnets språk och språkliga nivå, men också göra det lättare och mera meningsfullt för er att samtala om barnets språk.

Det är bra om vårdnadshavarna kan träffa personalen första gången utan att barnet är med. Det ger båda parterna mer tid för samtal, och vårdnadshavarna hinner bättre sätta sig in i daghemmets dagsprogram och rutiner. Vid detta möte kan vårdnadshavarna också fylla i en språkenkät, och då kan ni samtidigt diskutera barnets språkutveckling.

Val av skolspråk

Under föräldrasamtalen kan ni ta upp frågor om barnets språkutveckling, diskutera språkstrategier i hemmet och vid behov också ta upp frågan om val av skolspråk. Valet av skolspråk ska göras tidigt – helst ska familjen fatta beslutet senast då barnet föds och inte först då ansökan till förskoleundervisningen görs.

Det forskningen numera vet om två- och flerspråkiga barns språk- och läsinlärning antyder att vi inte behöver vara oroliga över deras skolgång – om både skolspråket och hemspråket får stöd och stimulans. Ett tvåspråkigt barn som sedan ettårsåldern har fått stöd för sina båda språk tycks tidigt kunna utveckla kognitiva färdigheter och spontant lära sig läsa och skriva. Men det finns tyvärr barn från tvåspråkiga hem som inleder sin skolgång på svenska utan att egentligen kunna detta språk. De här barnen är i en utsatt position och behöver 5–7 år för att nå upp till en modersmålsnivå på svenska. Därför är det av största vikt att vårdnadshavare som vill att deras barn ska växa upp som tvåspråkiga, gör ett medvetet val, lägger upp en språkstrategi, och framför allt att de ger barnen språklig stimulans på båda språken redan från det första levnadsåret.

Dokumentation som underlag för samtal

Då du regelbundet dokumenterar det som sker kan också vårdnadshavarna ta del av verksamheten på daghemmet. Dokumentationen kan göras på papper eller i digital form. Det kan handla om månadsbrev, personalens observationer, intervjuer, fotografier, projektbeskrivningar osv. Varje barn kan också ha sin egen utvecklingsportfölj, som kan påbörjas genast då barnet gör sitt första besök på daghemmet. I portföljen kan du kontinuerligt föra in barnets alster och personalens dokumentation. Med hjälp av portföljuppgifterna kan barnets språk och språkutvecklingen sedan diskuteras med vårdnadshavarna. (Läs mer om portföljuppgifter under rubriken Språkportföljen.)

Vårdnadshavare och barn samtalar

Vårdnadshavarna är värdefulla språkliga modeller för sina barn och därför är det viktigt att de ger sig tid att samtala med sina barn. Detta gäller oberoende av vilka språk vårdnadshavarna har. Personalens uppgift är i det här fallet att stödja barnens svenska språkutveckling medan vårdnadshavarna ger barnet sina språk. Uppmuntra därför vårdnadshavare att ta vara på alla tillfällen att samtala, att berätta vad de gör i hemmet, på jobbet, och att lyssna till sitt barns berättelser. Det är också viktigt att de läser eller berättar för sina barn på sitt eget språk.

Läsråd för vårdnadshavare och barn

Det är bra att uppmuntra vårdnadshavare att genast från början regelbundet läsa för sina barn. Daghemmet kan låna ut böcker, ge boktips och hänga upp bokrecensioner på anslagstavlor och andra synliga ställen. Det är också bra att variera utbudet av böcker och uppmuntra vårdnadshavare att diskutera det de läst. Kanske ni kan bjuda in till ett föräldramöte där bibliotekspersonal får berätta om böcker och läsandets betydelse. Biblioteket kan eventuellt förse ert daghem med boken som barnen får låna hem. Boken som innehåller böcker på andra språk än daghemmets är särskilt viktiga för flerspråkiga familjer. Glöm inte heller Hem och skolas klassiska satsning ”En kvart om dagen”, som också riktar sig till barn under skolåldern.

Varje barn borde få höra minst tre sagor om dagen – en ny saga, en saga som barnet redan hört och en favoritsaga. Sagoläsningen bidrar nämligen till barnets språkliga utveckling, och att få höra samma sagor läsas på nytt är speciellt viktigt. Kom till exempel överens med vårdnadshavarna om att ni på daghemmet läser två sagor per dag, medan de läser eller berättar en kvällsaga – och gärna då en av barnets favoritsagor.

Daghemmets språk i hemmet

Samarbete med hemmen betyder att vårdnadshavarna och personalen tillsammans jobbar för barnets bästa. Till personalens uppgifter hör att stödja barnets språk på daghemmet samtidigt som vårdnadshavarna stimulerar deras språkutveckling hemma. Det är viktigt för barn att se både personalen och sina vårdnadshavare som språkliga modeller både i tal, läsande och skrivande. Daghemsbarnen ser säkert personalen skriva ganska ofta. Ni kan också uppmuntra vårdnadshavarna att skriva därhemma, antingen på telefon, dator, pekplatta eller för hand, eller också kan ni via barnen ge vårdnadshavarna skrivuppgifter. Uppgifterna kan bestå av mammas eller pappas favoritsaga, sång, ramsa eller något barndomsminne. Vårdnadshavarna kan läsa för barnet eller berätta vad de skrivit och barnet kan sedan ta med sig texten till daghemmet. Den kan också sändas per e-post eller post, så att personalen kan läsa den för de andra barnen. Barnen kan kanske också själva berätta eller läsa högt för de andra. Sedan läggs vårdnadshavarens text i barnets portfölj.

De flesta vårdnadshavare brukar läsa sagor för sina barn mer eller mindre regelbundet. Kom ihåg att det finns vårdnadshavare som inte har lätt för att läsa, och det är viktigt för dig att veta. Bokkassar från biblioteket kan erbjuda vårdnadshavare variation i läsningen och kan också stimulera dem att läsa mer för sina barn. I vissa fall kan också barnvisor, filmer och berättade sagor var nödvändiga i bokkassar.

Flera daghem har något kramdjur som barnen i tur och ordning får ta hem på besök. Kramdjuret kan stimulera familjen att använda svenska eller diskutera språkliga frågor, om vårdnadshavarna tillsammans med barnet får i uppgift att skriva i kramdjurets dagbok under besöket. Personalen kan sedan läsa högt ur dagboken, så att alla barn kan uppleva att det inte är bara ni anställda på daghemmet som skriver utan att det som sägs där hemma också kan skrivas ner och läsas upp för andra barn i gruppen.

Språkportföljen

Att observera och dokumentera blir allt viktigare för planering och utvärdering av arbetet med att stödja barns språkliga utveckling. För att kunna göra vårdnadshavarna delaktiga i arbetet behövs en dokumentation som kan synliggöra barnets språk. En språkportfölj för varje enskilt barn är ett utmärkt hjälpmedel i arbetet.

För att följa upp språket hos yngre barn kan ni skapa en portfölj där dokumentationen av barnens språk läggs in. Dokumentationen kan göras på många olika sätt, på papper eller digitalt. Det viktiga är att daghemmet har en plan för hur barnens språk ska dokumenteras och att dokumentationen sker regelbundet.

En språkportfölj ska kunna ge en bild av var ett barn står språkligt just nu. Språkportföljen ger också barnet en möjlighet att följa och utvärdera sitt eget lärande. En välgjord portfölj både roar och gläder barn och gör dem stolta över sin egen utveckling. Att som femåring få höra hur man själv berättade en saga när man var två år gammal ökar barnets självförtroende.

Nedan ges exempel på en språkportfölj som strävar efter att beskriva barnets språk så brett som möjligt. Portföljen bygger på fyra olika språkuppgifter, och uppgifterna är inget test utan de syftar till att beskriva olika dimensioner av barnets språk. De språkliga dimensionerna är: att berätta, att kombinera och relatera, att benämna och att beskriva. Uppgifterna går att variera på många olika sätt och de kan göras regelbundet. Språkenkäten som vårdnadshavarna fyllt i kan också läggas i språkportföljen.

Planera gärna uppgifterna som en del av det tema ni arbetar med, så får barnen samtidigt möjlighet till enskild tid med en vuxen. När du gör uppgifterna tillsammans med barnen blir du också mer uppmärksam på alla barns språkliga utveckling och utvecklar samtidigt din egen förmåga att lyssna.

- På många daghem placerar man barnens portföljer på låga hyllor så att de är tillgängliga för både barn och vårdnadshavare. Finns portföljerna nära tamburen kan vårdnadshavarna titta i dem då de lämnar eller hämtar sina barn. Barn tycker också själva om att titta i sina portföljer och visar dem gärna för sina vårdnadshavare och för andra vuxna.

Syftet med enkäten är att personalen ska få djupare insikter i barnens språkliga bakgrund. Den kan också hjälpa vårdnadshavarna att i familjekretsen reflektera över det egna barnets språk. Enkäten kan fyllas i av vårdnadshavarna vid det första besöket på daghemmet.

Språkenkäten

Vilket eller vilka språk använder personer i barnets omgivning då de talar med barnet? Kryssa i rätt ruta.

	Svenska (standard)	Svenska (dialekt)	Finska (standard)	Finska (dialekt)	Annat eller andra språk
Mamma					
Syskon					
Mormor					
Morfar					
Mammas sambo					
Mammas sambos barn					
Pappa					
Farfar					
Farmor					
Pappas sambo					
Pappas sambos barn					
Kompisar					
Vilket eller vilka språk använder ni då ni läser för barnet?					
Vilket språk talar barnet med					
mamma?					
pappa?					
syskon?					
På vilket språk ser barnet på TV, vilka språk möter barnet på internet?					

Vid vilken ålder började barnet i svensk dagvård? _____

Att berätta

Be barnen berätta något, till exempel en saga de hört, om ett besök de gjort eller om en teckning de ritat. Skriv ordagrant ner berättelsen. Det viktiga är inte hur mycket barnen berättar utan att de berättar. Du kan notera vilka ord de använder och hur de bygger upp sina berättelser.

Så här berättar till exempel ett barn om teaterföreställningen Emilia och rutschkanan:

*Emilia vågade inte rutscha.
Då for alla barnen hem.
Så for stora barnen hem.
Så vågade hon rutscha.
Så ville hon rutscha en gång till.
Så ville hon rutscha en gång till.*

Barn kan också få berätta om sina teckningar. Ville, som är fyra år, har ritat en man i en båt och berättar så här:

*De häran ... den här gobben tänker
på att han här sku kunna bli klippt.
Och sen e de att han ha glömt bort sig...
att han int hitta hem, med dom där fiskana.
Och sen ha han fiska opp så myki fisk att
de räcker. Och så hitta han ett ämbar me,
me dom där fiskana. Att han satt fiskana
me, me de där ämbare. Och sen, och sen sa
han sakta för sig själv att de va finta väder
att va ute och segla me motorbåt så häran
på dagen. Och sen aaaa att de va
en sån bra vind att vara och segla.*

*"Dit va en gobbe som man kunde ta ut
från traktor u sätta in i båta. Därarna
kan man öppna u komma ut."*

Att kombinera, relatera

Syftet med den här uppgiften är att kombinera två olika bilder eller föremål och att bygga en berättelse genom att relatera dem till varandra.

Låt barnen välja två bilder (klippta ur tidningar, digitala bilder, printade från nätet eller glansbilder) eller två föremål, till exempel plastfigurer eller pinnar och kottar. Be dem sedan berätta om bilderna. Uppgiften är inte så lätt. En del barn väljer att berätta om en sak i taget.

Saga, som är fem år har valt två glansbilder – en med älvan Tingeling och en glansbild med två getter. Hon berättar så här:

*Det liknar riktigt så Haisuli de där runda keltainen.
Först när di va i bondgården så kom människor till
de här häråt å så gjorde den där kejun dem tillbaka
ti människor. Nå sen liksom på moronen gick di där
människorna i vattnet å simma men sen liksom såg
de en valas men di gick liksom förbi och den slicka
dom me sin mun sen kom änglen å tog bort dom å gjodde
så för den e snäll. Sen liksom när det kom natt igen gick
människorna å sova å då kom häråt å satt dem längst bort
in i skogen. Sen liksom tog en fågel människan i
håret å fällde den på hemgården å sen kom den andra
dallande hem å sen gick alla å sova. Å dom kom int
mera till sån däna å int heller änglar.*

Att benämna

Syftet med benämningssuppgiften är att få en uppfattning om vilka föremål barn känner igen och vet namnet på. Personalen kan samla ihop saker som är aktuella för tillfället eller som ingår i pågående tema. Efter en skogsutfärd kan ni till exempel titta på och benämna föremål från skogen eller om barnen just håller på med bakning kan ni välja köksredskap. Det går också bra att fylla en ask med diverse små föremål som finns på daghemmet. När ni har allt samlat får barnen i tur och ordning benämna föremålen, medan ni antecknar vad de kallar dem.

Det är intressant att upptäcka att daghemspersonalen ofta tar för givet att barn kan namnen på de föremål de dagligen använder. Många gånger har de vuxna tack vare benämningssuppgifterna upptäckt att ord som för dem är alldeles vanliga, som till exempel säkerhetsnål, tesil eller elvisp, kan vara helt främmande ord för barnen.

Att beskriva

Syftet med den här uppgiften är att uppmuntra barn att beskriva ett föremål eller en bild. Att beskriva är en svår uppgift, men att kunna beskriva är ett viktigt steg på vägen mot skrivande. Att beskriva innebär att man berättar vad man ser för någon som inte är närvarande. Små barn har lättare att peka och visa än att beskriva, och därför kan det också vara svårt för ett barn att beskriva något för någon i telefon. Barnet kan helt spontant säga till exempel: *Titta va fina skor jag har!*

Låt gärna barnen beskriva olika föremål och bilder. I det följande exemplet har barn fått beskriva en liten kanin som är klädd i tofflor, keps och bälte och som bär på en liten väska som innehåller en liten bok. Andra trevliga beskrivningsuppgifter kan du hitta på t.ex. konstvykort eller gammaldags glansbilder.

Selma, fem år, beskriver kaninen och kaninens tillhörigheter så här:

*En bok där de finns bilder, siffror, papper,
blommor, fåglar, träden och den e orange.
En nall me skor å diamanter på fötterna.
Så en han mjuk, gul och handväskan är blå.
Så e de gulddiamanter på skorna och en
guldrem på väskan.
Och int na mair.*

Filip, som nyligen fyllt sex år, beskriver så här vad han ser på ett vykort:

Nå de där. Fem kossor, en som ligger. En bil. En sten. Ett hus som har sju fönster, en dörr och en lampa som lyser i fönstret. Mycket gräs och en buske. Och nåt sånt där, mycket större skorsten, den där. Och en strand och en skylt, man ser inte. Och en postlåda och nåt rep, de där och till slut, finns de någo? Rött tak, eller brunt. Titta nu! Ole, tack, tack!

I juni 2004 initierade Svenska kulturfonden ett projekt för att skapa en språkstrategi för dagvården. Målet var att barn med olika språkbakgrund skulle få språkstöd i vardagens alla situationer och att daghemmen skulle erbjuda en miljö som gav stimulans för en levande svenska. Projektets huvudman var Ab Det finlandssvenska kompetenscentret inom det sociala området. Under projektets gång utvecklades nya arbetsmetoder med hjälp av personalen i de sju daghem som medverkade i projektet.

Publikationen Språkstrategi för dagvården utformades av Lillemor Gammelgård och den utgavs första gången 2006 av Svenska kulturfonden. Intresset för språkstrategin har varit stort, elva upplagor har tryckts! Texten har också översatts till engelska och den finns som webbversion på finska. Den har veterligen också översatts till flera andra språk av frivilliga krafter.

Förändringar i samhället återspeglas också på småbarnspedagogiken. År 2015 granskades och uppdaterades publikationen av en arbetsgrupp och bytte namn till Tänk språk. År 2020 gjordes ytterligare små uppdateringar och Sydkustens landskapsförbund tog över Tänk språk och distributionen av den med stöd av Svenska kulturfonden.

Hjärtligt tack till alla som utarbetat, granskat och uppdaterat språkstrategin. Vi hoppas den ger daghemspersonalen inspiration och stöd i deras viktiga arbete.

Helsingfors i februari 2020
Sydkustens landskapsförbund

Tänk språk – språkstrategi för småbarnspedagogiken

Denna språkstrategi är tänkt som ett stöd för dig som jobbar på daghem. Strategin vill lyfta fram frågor som kan hjälpa dig och dina kolleger att skapa en daghemsmiljö där personalen i samverkan med föräldrarna kan ge barnen bästa möjliga förutsättningar att utvecklas språkligt. Strategin är indelad i fyra block – personalens, barnets, miljöns och föräldrarnas perspektiv. För att språkstrategin ska bli framgångsrik måste alla delar beaktas och alla som arbetar inom daghemmet delta aktivt. Målet med språkstrategin är att ge barn med olika språkbakgrund språkstöd i vardagens alla situationer, och att daghemmet ska erbjuda en miljö som ger stimulans för en levande svenska.

*Sydkustens landskapsförbund
Svenska kulturfonden*